

Protestantes ingleses na Galicia contemporánea: Os misioneiros «brethren of Plymouth»

EVANGELINA SIERRA BERNARDINO
Universidade de Vigo

Resumo

A principios do século XIX aparece na Gran Bretaña un movemento de renovación espiritual e ruptura ca Igrexa oficial, coñecido coma os «brethren of Plymouth». Desenvolgaron unha forte conciencia misioneira, que os levou a alcanzar moi diversos países, entre eles Galicia. O seu concepto de chamado, a súa aversión ás xerarquías ou o seu compromiso vital integral, condicionaron o seu labor na nosa terra, así coma o tipo de igrejas que elixeron fundar. Tamén afectaron ó seu labor social en Galicia, maiormente na educación e na sanidade.

Pola mesma época, George Borrow, da British & Foreign Bible Society, espallaba nesta terra a Biblia en lingua vulgar. O seu criterio era que a Biblia por si mesma era quen de abri-lle-la luz ás persoas atrapadas no obscurantismo.

Abstract

In the early 19th century, it appears at Great Britain a renewal spiritual movement, known as «Brethren of Plymouth», which undergoes a rupture with official Church. They developed a strong missionary conscience, that pushed them unto different countries, Galicia among them. Their concept of calling, their rejection to hierarchy or their complete vital commitment, conditioned their work at our country, as much as the kind of churches they established in here and their social work in Galicia, mainly in education and health grounds.

By this time, George Borrow, from British & Foreign Bible Society, spread in this country Bibles in vulgar language. His viewpoint was that Bible by itself was able to open to light the eyes of people trapped in obscurantism.

Introducción

Gran Bretaña escomenzou o século XIX cun forte «boom» de renovación espiritual. Este feito —que era habitual no devalar da historia da Igrexa no Reino Unido— tivo nesta ocasión repercusións moi importantes pra Península Ibérica, e moi en particular pra Galicia, posto que, por vez primeira, poñíase en contacto ás crases sociais máis humildes do país ca mensaxe protestante e a Biblia, debido á proxección misioneira que tiveron estes movementos cristiáns. Dado este interés por traballar coma misioneiros noutros países, ún dos máis radicais grupos de renovación espiritual que se formou en Inglaterra —os «*brethren of Plymouth*»—fixeron a súa aparición en Galicia e tras varias viaxes pra se aprousimaren ó terreo e ver a situación e as posibilidades de evanxelización que ofrecía o país, instaláronse permanentemente en terras galegas dende 1875. Non pasaban desapercibidos

precisamente alí onde iban, de feito provocaban decote fortes conmocións na vida cotián das xentes das aldeas, pobos e cidades nas que facían a súa aparición. Pero o proceso foi biunívoco: Galicia tamén abraiou a estes cidadáns británicos, e tanto a súa terra coma a súa xente marcáronos de tal xeito que moitos deles lles adicaron boa parte das súas vidas, ó tempo que souberon transmitir ós seus compatriotas e correligionarios o mesmo compromiso que con tanta paixón e xenio defenderon até a fin dos seus días.

¿Quén eran os «brethren of Plymouth»?

O movemento «*brethren*» iniciouse en Irlanda no 1826 e saltou a Inglaterra cara ó 1831. Algúns membros das eirexas protestantes establecidas no país, insatisfeitos da súa friaxe e a súa moi mirada liturxia, escomenzaron a xuntarse en casas particulares pra levar a cabo reunións de alabanza a Deus, lectura da Biblia e oración máis espontáneos ca o que permitían os actos relixiosos das súas rixidas eirexas¹. Aínda que ó principio simultaneaban estas reunións informais cas súas obrigas coma membros das súas eirexas locais, axiña foron chamados ó orden polos seus ministros, porque o número dos que se reunía extraoficialmente medraba moito e porque boa parte do que nelas se predicaba chocaba de fronte con numerosos postulados da Eirexa Anglicana. Finalmente foron expulsados das súas eirexas oficiais i estableceron un novo sistema que se quería afastar totalmente de corsés i etiquetas, non querían fundar unha nova denominación, nen unha nova relixión, só unha forma de vida integral baseada nunha filosofía que abranguíña tódolos ámbitos da existencia do ser humano coma individuo e tamén coma parte integrante dun corpo —a Eirexa Invisible— do que Cristo mesmo era a cabeza. Nasceu así un novo movemento de renovación espiritual que se coñeceu axiña co nome de «*brethren of Plymouth*» porque a xente, que non sabía cómo lles chamar, reparou na característica máis perceptible externamente: entre eles adoitaban chamarse «irmán» ou «irmá» i eran moi coñecidos polas impactantes reunións ó aire libre que realizaban nos arredores desa fermosa cidade costeira do sul do país.

Este novo grupo caracterizouse por:

1. non ter organización definida
2. non ter orde clerical (punto moi discutido pola Eirexa Anglicana)
3. non ter confesión de fe
4. non ter un vencello de unión visible
5. non ter presidente
6. non ter ministros ordeados² (outro punto de forte desacordo ca Eirexa Anglicana)
7. autonomía das assembleas.

Moi pronto escomenzaron a publicar con profusión numerosos folletos nos que esplicaban as bases do seu movemento. Xa en 1828 apareceu o primeiro panfleto escrito por Darby, o principal teórico do movemento, tidoado *The nature and unity of the Church of Christ*. Néste e noutros do mesmo signo, crarexabase ó público a súa postura doutriñal respecto á pertenza de cada individuo ó grupo dos redimidos —reducidísimo, comparado cos que se perderían— e asegún ésta, non se

---

¹ Algo así escomenzara a se realizar unhas décadas antes polos movementos pietistas, pero esta vez este tipo de reunións nas casas adoptaron características propias que as distinguiron das anteriores. Pra máis información, vid.: GONZALEZ, Justo. L. *Historia del pensamiento cristiano*. Miami, 1993, pp. 307-310.

² MILLER, Andrew. «*The Brethren*»: *commonly so-called. A brief sketch of their origin, progress and testimony*. Londres, (s.a.:1880) p. 20.

aseguraba a devandita pertenza por ser oficialmente membro dunha Eirexa e cumprir cos preceptos desta, senón que, máis ben, o individuo, en contacto directo con Deus atraveso sempre da súa palabra contida escrusivamente na Biblia, e atraveso da oración, se adicaba a Deus en tódolos ámbitos da súa vida; non habería separación entre actividades espirituais —asistencia a actos relixiosos por exemplo— e actividades profesionais, relacións familiares, etc., posto que a vida coma crénate que estaba seguro da súa salvación pola «sola gracia»³ en tódalas súas facetas, debía ser gobernada polo mesmo Deus atraveso do Espírito Santo i esto facíase evidente externamente, coma esprica Ian McDowell:

«The underlying doctrines required evidence of a new life in Christ to verify grace received inwardly. It is a matter of observation in any period that when a person undergoes evangelical conversion he becomes honest, sober and diligent and cares for his appearance, speech and habits.»⁴

O crénate *brethren*, así, interpretaba literalmente as palabras do apóstolo Paulo nas que afirmaba ós corintios que «...sodes templos de Deus e que o Espírito de Deus mora en vós»⁵, i isto tiña consecuencias tamén no seu xeito de xustificar a presenza de Deus na assemblea; a diferencia da tradición luterana sostida pola Eirexa Anglicana, os brethren entendían que, dado que no seu interior estaba o Espírito, só era necesario que houbera uns poucos reunidos co propósito de alabar a Deus, pra que se garantise a presenza deste nesa reunión, asegún as palabras ditas polo mesmo Xesús no evanxelio de S. Mateo: «*Porque onde están dous ou tres reunidos no meu nome, alí estou eu en medio deles.*»⁶ (Esta concepción de presenza de Deus na reunión e no interior dos crénates, tivo un impacto de importantes consecuencias nos conversos de Galicia). Todo isto redundaba na sensación de seren poucos, e moi espallados e de non estaren nunca seguros de se alguén estaba finxindo ser crénate ou non. Isto non lles preocupaba porque, posto que ó Espírito Santo non se lle podía enganar, Deus sabía quén era trigo e quén era cizaña.

Xulgaban, por todo o exposto, que o seu movemento era, a diferencia de tódolos precedentes⁷, herdeiro directo dos primeiros apóstolos nos comezos da era cristián, no que atinxía a esta vida espiritual e á súa comunión entre «irmáns», vida que se podía e debía rexir, xa que logo, pola acción directa e ceibe do Espírito Santo e que abranguía e armonizaba os ámbitos individual e da assemblea local, coordinando así toda a Eirexa invisible, coma corpo de Cristo⁸, sen que esa armonización fose encorsetada por ningunha limitada e imperfecta organización humana. En consecuencia, dende os seus xérmolos, fuxiron radicalmente de organizacións centralizadas e xerarquizadas e diron ás súas comunidades o nome de «assemblea», procurando reservar o termo «Eirexa» ó conxunto do corpo de Cristo, o que no Novo Testamento se interpretaba coma a Eirexa Universal e invisible antes

---

³ Unha das teses que Lutero postulara no seu día e que suscribía e aínda suscreben tódalas denominacións protestantes.

⁴ McDOWELL, Ian. «The influence of the Plymouth Brethren on Victorian society and religion» in *Evangelical Quarterly*, Outubro 1983, p. 212.

⁵ SANTA BIBLIA, versión Reina e Valera, revisión 1960, p.1055.

⁶ SANTA BIBLIA...revisión 1960, p.896.

⁷ E dos que esprícitamente se desmarcaban, hasta o punto de non admitir, cando se identificaban a sí mesmos, o termo «protestante» por ter pra eles as connotacións negativas que quedan arriba expostas. Isto resultaba paradóxico, porque, mentres negaban o siñificante, estaban asumindo o siñificado na súa esencia máis radical. Isto tamén tivo consecuencias importantes pra os conversos galegos, posto que as connotacións do termo pra eles eran moi diferentes e, xa que logo, negar o devandito termo en Galicia siñificaba outra cousa moi distinta.

⁸ MILLER, Andrew. «Brethren»...op. cit. p. 30.

mencionada, e formada polas assembleas locais de todo o mundo. Esta coordinación directa de parte de Deus de tódolos membros do «corpo», era recoñecida polos créntes atraveso do que identificaban coma o «chamado»⁹. Posto que o crénte «brethren» adicaba moito do seu tempo á lectura, meditación e oración na percura desta dirección divina prá súa propia vida (e insisto na dimensión individualista do sistema), a devandita dirección ou vocación era recoñecida atraveso da inclinación que sentía hacia determinada actividade, e cando veía que toda a súa traxectoria vital, ó tempo que a súa sensibilización, se encamiñaban cara ese fin. Isto imbricábase no contexto xeral da inclinación que se sentía na assemblea, ou en moitas assembleas (e nesta liña se inscribiría a orientación misioneira que desenrolaron e que máis adiante abordarei). Ao vencellarse así uns chamados individuais con outros, ratificábase ó seu xuicio a dirección palpable de Deus mesmo.

Á obsesiva idea de deixar liberdade de acción ó Espírito Santo obedecía tamén a súa forma de culto, o chamado «culto libre» e que se realizaba cada domingo pola mañán. Nel se oraba, líase a Biblia e cantábase sen un orden preestablecido e logo se realizaba a Santa Cea —o rito máis importante nos «brethren»— pero entendendo os elementos coma meros símbolos do corpo e do sangue de Cristo, ó modo protestante (e radicalmente separado da dogmática católica, férrea defensora da transubstanciación) facendo deste rito un dobre símbolo: o do sacrificio pra salvación dos homes que crén nel e tamén o da unidade da Eirexa en torno a ese mesmo sacrificio completamente consumado, ó seu xuicio, cando Cristo morreu.

Outropunto novedoso respecto a outros movementos previos era, sen dúbida, o seu convencimento da inminente vinda de Cristo mesmo pra rescatar á súa Eirexa de «este mundo» tal e coma interpretaban apartires da lectura literal do libro do Apocalipse, polo que a mencionada Eirexa-corpo de Cristo debía limparse e purificarse de todo o que pudesese lixala, debía «separarse do mundo» i estar disposta coma unha noiva o está no día do seu casoiro. Por esto, os «brethren» rexeitaron involucrarse en política —desmarcándose así de boa parte da tradición protestante: anglicanos, calvinistas, puritáns etc.— negándose incluso a votar. O seu rexeitamento polas cousas de «este mundo» leváboas tamén a desposeerse de roupas, mobles ou xoias luxosas de máis.

A consecuencia máis sobranceira deste movemento «brethren» foi, sen dúbida, a súa proxección misioneira. herdada do pietismo británico, desenrolaron os «brethren» postulados propios pra este novo proxecto misioneiro, respecto á formación dos «obreiros», ausencia de organización e de seminario oficial prá preparación, etc. que distinguiron axiña a este movemento de tódolos precedentes, aínda que en todos eles o denominador común era que a filosofía última que movía ás personas a decantarse por toda unha vida de sacrificios, privacións i exilio físico e cultural voluntario, non era a segreda esperanza de gañarse cos devanditos sacrificios a salvación da súa alma, nen librarse de estadias indefinidas no Purgatorio —posto que pra todos eles a salvación era un acto escrusivo da divindade que podían obter pola «sola fe»¹⁰— senón que era, xustamente, unha consecuencia desa mesma salvación obtida gratuitamente. Esta dimensión inconfundiblemente protestante —a referida doutrina da xustificación pola fe—, unida á convicción do *chamado* personal, i entroncando todo esto co respecto pola liberdade de acción do Espírito, que ordeaba: «...serédesme testemuñas en Xerusalén, en toda Xudea, en Samaria e até o último da terra.»¹¹, deu coma re-

---

⁹ Na liña do referido na nota nº7, nunca admitiron a orixe calvinista deste concepto. Calvino parecía estar erradicado da súa mentalidade colectiva, probablemente porque o que del se coñecía era o que, sen dúbida, máis se deturpara tamén tanto polos seus seguidores coma polos seus detractores do S. XVII, é dicir, a doutrina da predestinación. Porén, son moitos os conceptos que definiu este reformador prá vida cristiana, i entre eles está tamén éste do chamado ou vocación na mesmaliña ca os «brethren» créron descubrir. Vid. CALVINO, Juan. *Institución de la Religión Cristiana*. Países Bajos, 1968, vol. I, p. 555-556.

¹⁰ Outra das tesis de Lutero que suscreben totalmente tódalas denominacións protestantes. Pedra de choque ca dogmática católica xurdida de Trento, foi esta tese luterana a máis fortemente discutida polos teólogos católicos, porque atacaba ó sacrificio da misa, á salvación por obras propias e invalidaba, na súa opinión, o dogma do Purgatorio.

¹¹ SANTA BIBLIA. Versión Reina-Valera, revisión 1960, p. 1002.

sultado a creación dunha rede de misioneiros e zonas de influencia «*brethren*» de tal magnitude que nen eles mesmos houberon podido maximalo. O pai desta proxeción exterior das «asambleas» foi Anthony Norris Groves, un dentista dos pioneiros nas reunións de Dublín. Escomezou a sentir o chamado misionero, obsesionado por evitar que a nova formación relixiosa se pechase en sí mesma coma nun ghetto e ca visión de que se espallase mundialmente; el mesmo marchou a Bagdad coma misionero en 1829. O seu exemplo foi pra os demais membros do movemento xérmolo do «boom» evanxelizador que protagonizaron os «*brethren*» dende a década dos 60. Foise perfilando así un forte interese por propagar o evanxelio alí onde consideraban que se descoñecía, i esto non só incluía países paganos, senón que tamén englobaba aqueles países que, chamándose cristiáns, en realidade non o eran, na súa opinión, porque a relixiosidade que a xente vivía neles non estaba dacordo ca súa interpretación da relixiosidade bíblicamente correcta. E así foron obxetivos misioneiros tamén países católicos e incluso países protestantes, se ben a estes últimos lles adicaron menos efectivos. Tras varios anos de oración vendo a necesidade de artellar a obra misionera que xa se viña realizando, escomezouse a editar a revista *Missionary Reporter* xa en 1855, que durou sómentes hasta 1862. Logo, durante varios anos unicamente se tiña novas das misións atraveso da correspondencia privada, hasta que, finalmente se iniciou a publicación de *The Missionary Echoe*, en 1872, posteriormente chamada *Echoes of Service*¹² que viña ser un boletín mensual que aglutinaba a información sobre o traballo que os misioneiros realizaban, en qué países estaban i en qué condicións se desenrolaba o seu traballo. Esta publicación saeu á luz, dende entón de forma ininterrumpida¹³. Os informes que aparecían na devandita revista eran normalmente resumos das cartas que os mesmos obreiros destacados nas misións escribían. Estableciase así un vencello moi forte entre os misioneiros e os lectores da revista na Gran Bretaña, que parecían estar falando directamente co misionero en custión que enviaba o informe i esto facía que os lectores se sentisen fortemente implicados nos problemas que vívidamente se relataban, nas situacións difíciles e tamén nos logros. Coñecían atraveso das devanditas publicacións as peculiaridades do carácter das xentes, da beleza das rexións, ou da dureza do clima, das condicións de hixiene ou da cultura dos pobos. Podían así colabourar con eles por medio da oración (vencello de inestimable valor e forza aglutinadora na mentalidade «*brethren*»— e incluso canalizar a súa propia vocación misionera. Podían tamén colabourar economicamente con algunha causa concreta, se ben non era ésta a forma en que se financiaba esta obra misionera.

Atraveso deste boletín mensual escomezou a medrar o interese pola Península Ibérica e o número de informes emitidos dende España medrou a un ritmo vertixinoso. Entre as rexións que maior interese despertaron destacou Galicia, que dende 1875 contaba con misioneiros asentados no seu territorio. Axiña os informes dende Galicia dobraron o número dos emitidos dende outras rexións, creando así unha saturación de información sobre esta zona nos británicos, e unha forte sensibilización hacia os problemas da «obra» neste país. Pero esto era, en realidade, a materialización dunha vella ambición no ánimo protestante.

Antecedentes do ouxetivo misionero «*brethren*» en Galicia.

España era, xa dende moi atrás, país que preocupaba fundamente nos ámbitos protestantes europeos, debido á súa situación política e ideolóxica, tra-la adhesión incondicional do Estado español á autoridade Papal e a consecuente erradicación dos brotes protestantes xurdidos en

---

¹² BREWER, Charles. *My book of remembrance of some service & work done in other lands in the name of the Lord*. Leominster, 1909, p. 7.

¹³ Segue editándose na actualidade.

Valladolid e Sevilla a mediados do S.XVI. Algúns ilustres luteranos españois, refuxiados na Gran Bretaña, contribuíran, xa cos seus escritos, xa ca súa testemuña personal, a crear unha imaxe moi vívida da España da intolerancia e do fanatismo. Por exemplo, o coñecido ex-fraile de S. Isidoro de Sevilla, Cipriano de Valera, que tivo que fuxir da súa cidade en 1557 por causa do proceso inquisitorial por luteranismo ós membros dese convento, acubillouse en Inglaterra e alí, amparado polo goberno inglés, enfrascouse na tarefa de revisar a tradución española da Biblia¹⁴ que o seu «irmán na fe» e antigo «irmán» na orden do mesmo convento sevillano —Casiodoro de Reina— realizara xa en 1569, tamén dende o seu exilio londinense. Publicou ademáis este Valera, numerosas obras nas que trataba a visión que os protestantes españois exiliados tiñan sobre España, a súa dependencia de Roma e as implicacións que tiñan prá poboación a renuncia á liberdade de conciencia que supoñía tal dependencia do Papado e a súa conseguinte tutela clerical. Escritos deste tipo eran en numerosas ocasións traducidos ou citados por autores ingleses cando abordaban temas sobre España e a súa historia. Os sucesos que narraban acarón dos procesos inquisitoriais a protestantes espantaban á poboación británica e a mantiñan sensibilizada diante deste tema, creando unha imaxe de terror e fanatismo que se mantivo moi viva na súa mentalidade colectiva. Abraíabao moito o xeito no que a poboación española fora privada do libre acceso á Biblia, único libro sagrado que, por tanto, contiña ó seu xuicio toda a mensaxe que Deus tiña prá salvación dos homes, controlando así á poboación, manténdoa na ignorancia, e a violencia con que era reprimido calisquer brote disidente.

Sumáronse a esta visión de España os libros de viaxe que proliferaron no Reino Unido ó longo do século XVIII. Algúns viaxeros británicos por terras da Península contaban as súas impresións acarón do que veían e interpretaban apartires dun contacto bastante superficial —sexa dito de paso— ca poboación autóctona. Escomenzaron a aparecer nestas obras alusións ás rexións do noroeste peninsular, i especificamente Galicia, e nelas deixaban constancia do que veían: xente moi traballadora, obrigada con demasiada frecuencia a emigrar, debido á alta densidade de poboación e ó atraso e microparcelación das explotacións agrícolas; poboación que vivía nunhas condicións de miseria moi grandes, fanática e inculta, cos máis elevados índices de analfabetismo coñecidos pra Europa, xente atemorizada pola represión inquisitorial¹⁵, etc. Esta imaxe de España, así transmitida agora, por xente que a describía tras vela cos seus propios ollos, calaba moi fondo na mentalidade dunha nación que, daquela, xa escomenzaba a sentir, dunha forma máis específica, un agromador desexo de proxección misionera a outros países, por parte dos seus movementos de corte pietista.

Pero foi no inicio do século XIX, e a raíz das guerras napoleónicas, cando a sensibilización británica hacia este campo se materializou. Primeiro foi a *British and Foreign Bible Society*, que se fundou no ano 1804. A súa filosofía de partida era a convicción de que a lectura da Biblia por sí mesma ensinaba a calisquer persoa os erros nos que se baseaba o catolicismo e calisquer outra relixión que non se fundamentaba na aplicación literal i escrusiva das doutrinas nela contidas. Por esa razón, escomenzou a imprimir Biblias en castelán —entre outros idiomas— pra repartilas entre os prisioneiros de guerra desta nacionalidade, recluídos na Gran Bretaña, e que amosaban ó parecer un grande interés —ou curiosidade— polo que nese libro se decía. Pero axiña se veu que novos aires de libertad querían soplar sobre a atribulada España, e que, apesares das fluctuacións políticas que impedían a seguridade e a tranquilidade pra realizar un traballo aberto de difusión da Biblia, era xa un feito, dende que as Cortes de Cádiz aprobaran a abolición do tribunal da Santa Inquisición, que

---

¹⁴ Publicou Valera un Novo Testamento en español, previo á traducción completa da Biblia, en Londres, no ano 1596. A Biblia completa publicouse en Amsterdam en 1602. Vid. VAN LENNEP, Maximilian F. *La historia de la Reforma en España en el Siglo XVI*. Michigan, Subcomisión Literatura Cristiana, 1984, p. 239.

¹⁵ Vid. GUERRERO, Ana Clara. *Viajeros británicos en la España del s.XVIII*. Madrid, Aguilar, 1990.

o país escomenzaba a conquistar con enormes dificultades e moi amodiño certas cotas de liberdade. Os sucesivos «bandazos» que iba dando a situación política tiñan a súa forte repercusión no grao de tolerancia que se vivía no país i éste era totalmente aproveitado, cando a situación era favorable, por parte da *British & Foreign Bible Society*, coma o demostrou o feito de ter conseguido permiso prá publicación dun Novo Testamento en Cataluña, en 1820¹⁶. Aínda con ese triunfo, a sociedade bíblica veía forte necesidade de artellar unha rede de distribución de Biblias que chegase a outros moitos puntos do país, debido ó total descoñecemento que evidenciaba a poboación por todas partes, e á total convicción da tese luterana da «sola Escritura» antes exposta. Durante a «década ominosa» a sociedade bíblica estableceu depósitos de Novos Testamentos e Biblias en español i en catalán en Xibraltar, e dende alí distribuíanse, pasando pola alfándega en pequeno número dada a forte vixilancia e control do contrabando de libros prohibidos que se exercía. Un breve informe de 1832 cóntanos cómo dende o depósito de Xibraltar se remitían ó interior do país en paquetes de 100 exemplares, de reducidísimo grandor, e cómo, apesares das dificultades pra distribuílos, se debía seguir con este traballo debido ó interés que tiña a xente en adequirilos¹⁷. No ano 1836, cos liberais no poder, a sociedade bíblica desprazou á península ó axente máis intrépido que nunca tivo en plantilla: George Borrow. Éste, vendo a grande dificultade prá importación de libros impresos no estranxeiro, e dado o espírito práctico que o caracterizaba tanto a el coma á sociedade que representaba, xestionou e obtivo uns meses despois da súa chegada ó país permiso do goberno de Istúriz pra imprimir e distribuir no territorio da nación un Novo Testamento en español, da famosa Biblia do P. Scío¹⁸, pero sen comentarios nen anotacións, nunha edición máis barata e manexable¹⁹. A aposta da sociedade por esta Biblia de Scío obedecía ó feito de que era de todo imposible naquel intre conseguir que as autoridades españolas permitisen a distribución dunha versión da Biblia que prescindira da Vulgata latina e que se realizara por traducción directa dos textos hebreos e gregos, escriuíndos libros apócrifos (a Biblia mutilada, coma adoitabanchamalas as autoridades eclesiásticas da época— e da que xa había disposta unha succulenta remesa de Novos Testamentos dende 1832 na Sociedade Bíblica de Glasgow, e que, precisamente polos motivos devanditos, non foi posible acadar a súa distribución en España, sendo desviada finalmente a Latinoamérica²⁰). A *British & Foreign Bible Society*, movida pola filosofía que provocara a súa aparición —a convicción da veracidade da tese luterana da «Sola Escritura»— consideraba que o prioritario era que a xente tivese ó seu dispor un exemplar do texto sagrado, na súa propia fala; xa que logo, o axente ou «colportor» da sociedade debía, igoal ca un sementador, espallar a semente (palabra de Deus) i ela xermolaría soia ó entrar en contacto cun terreo ben abonado²¹. Este mesmo convencemento moveu a G. Borrow a realizar

¹⁶ Vid. CAPÓIFUSTER, Carme. *L'obra metodista à Catalunya i les Balears*. Barcelona, Iglesia Evangélica de Catalunya, 1994, p. 34.

¹⁷ «Spain» in *The twentyeight report of the British & Foreign Bible Society*. Londres, 1832, p. 48.

¹⁸ A la 1ª edición: *La Biblia vulgata latina traducida al Español y anotada conforme al sentido de los Santos Padres y expositores Cathólicos por el Padre Phelipe Scío de San Miguel de las Escuelas Pías, dedicada al Rey nuestro señor Don Carlos IV*. Joseph y Thomas de Orga, Valencia 1790-3, 10 vols. tamaño folio. Borrow editou o Novo Testamento en oitavo e nun so exemplar.

¹⁹ Conditio sine qua non definida xa na primeira das leis e regulacións da Sociedade Bíblica: «I. *The designation of this Society shall be the British and Foreign Bible Society, of which the sole object shall be to encourage a wider circulation of the Holy Scriptures without note or comment...*» Cita recollida na obra de CANTON, William. *A history of the British and Foreign Bible Society*. Londres, John Murray, 1904, vol. I, p. 18.

²⁰ Non se perdera esta versión, por tanto, coma afirma Francisco Henares na súa recensión á obra de J. B. Vilar, senón que se dispoñía dela nas sociedades bíblicas. Vid. HENARES DÍAZ, Francisco. «Juan Bautista Vilar: Intolerancia y libertad en la España Contemporánea. Los orígenes del protestantismo español actual. Prólogo de Raymond Carr. Ed. Istmo. Madrid. 1994; pp. 452.» in *Minius*. nº V, 1996, p.191.

²¹ A ilustración da cuberta do libro de J. B. Vilar *Intolerancia y libertad...op. cit.* reproduce o logotipo da mencionada Sociedade Bíblica, e representa a un labrego preparado, coma un sementador, que espárese as sementes sobre o campo. Simboliza o traballo do axente «colportor». Foi moi atinadamente escollida, ó meu xuício, pra ilustrar a referida obra, dado o enfoque que o autor dá á mesma.

este traballo en España. ” regresar ó seu país publicou a súa famosa obra²², que foi un auténtico «best seller» da súa época, e dende logo se non se houberse animado a escribila, probablemente o traballo da *British & Foreign Bible Society* non houberse chegado a ser tan coñecido polo grande público británico. Nela foi traxendo, atraveso das peripecias que describía, unha imaxe de cada rexión do país que visitaba, sempre dende a súa perspectiva anglicana e o seu corazón romántico, imaxe que iba calando intensamente no ánimo de xentes de por sí sensibilizadas diante da cuestión da obra misioneira en España.

Adicaba Borrow unha parte do seu libro a contar as súas viaxes polas rexións do noroeste, e cobra neste contexto Galicia un interés inusitado, e non precisamente porque o autor se sentise atraído por esta terra; máis ben se desprende da súa lectura unha sensación de desacougo e desagrado que perdura todo o tempo que permanece en Galicia e da que o autor se libera tan pronto coma pisa terra de Asturias. A miseria, o atraso, o acusado localismo dos seus habitantes unido á súa intolerancia e fanatismo, incruzo o seu carácter, o seu idioma e folklore, non gozaban das simpatías do viaxeiro que, sen embargo, teimou por chegar a Fisterra pra regalar alí o derradeiro exemplar das Escrituras que lle quedaba, atendendo ó simbolismo do *chamado misionero* contido na Biblia «... até o último da terra»²³. Un libro destas características, no que a temática era abertamente a difusión da Biblia nun país do que os británicos foran creando unha imaxe moi concreta, e que lles daba a razón respecto á dificultade—e ó mesmo tempo, a imperiosa necesidade— de liberar ós seus habitantes da intolerancia e o fanatismo, contribueu, sen dúbida algunha, á decisión dalgúns pioneiros *brethren* pra se encamiñaren ás misións en España.

Agora ben, a directa e decisiva influencia neste senso produceu un dos pioneiros do movemento máis recoñecidos e respetados nas assembleas: Robert Clever Chapman. Visitou Chapman España, acompañado doutros dous *irmáns*, en 1838. Fixo entón un percorrido no que permaneceu en Galicia durante varios días. En Vigo, antes de abandonar a cidade, subeu ó monte do Castro e alí, ca cidade diante dos seus ollos, ergueu plegarias pra que se producise a apertura desta terra á mensaxe evanxélica²⁴. Aínda que realizaban viaxes con movementos moi rápidos pra evitar ser denunciados ás autoridades e encarcerados —porque alí onde iban predicaban a mensaxe a quen quixese escoitalos—, pode decirse que ésta e a seguinte viaxe que realizou Chapman en 1863, acompañado esta vez por outros dous membros das assembleas, foron decisivos pra o artellamento dunha rede misioneira *brethren* traballando en España. Dada a influencia e grande autoridade moral que este personaxe se gañara entre os membros das assembleas de irmáns, a súa preocupación por España, o seu afouto e valentía, inspiraron ós primeiros misioneiros que, apartires dos feitos de 1868 —que foron interpretados coma a resposta divina a 30 anos de oración pra que a apertura chegase ó país— se decantaron xa definitivamente por España. Henry Payne, ún dos que, pola testemuña personal de Chapman, veu traballar de misioneiro en Madrid en 1869, describía así a decisión e firmeza do admirado e lonxevo pioneiro:

«When Mr. Chapman determined to visit Spain, his relatives and friends used all their efforts to dissuade him from such a course, for at that time Roman Catholic unity was established by law, and they feared for his life if he ventured to proclaim the Gospel in the land of the Inquisition,

---

²² BORROW, George. *The Bible in Spain; or the Journeys, Adventures, and Imprisonments of an Englishman, in an attempt to circulate the Scriptures in the Peninsula*. Londres, John Murray, 1842. Unha edición en galego dos capítulos referidos á viaxe de Borrow por Galicia, veu a luz en 1993. Vid GARCÍA BODANO, Salvador (traductor). *Viaxe por Galicia*. Vigo, Edicions Xerais de Galicia, 1993.

²³ *Supra*, nota 11.

²⁴ Acto de forte simbolismo dentro do mundo protestante. A actual comunidade evanxélica da zona esprica a aparición de núcleos protestantes na cidade e no seu entorno apartires deste feito.

when the power was in the hands of the clergy. But nothing moved him from his purpose. He told his friends that he counted on God for help in all circumstances...»²⁵

Os dous acompañantes da xira que realizou Chapman en 1863 regresaron ó país en 1869, esta vez pra establecer, amparados pola nova situación política, centros de traballo de obra social e de proselitismo de confesión relixiosa protestante que iban requirir inmediatamente o compromiso dun numeroso continxente de irmáns dispostos a adicarse á obra misioneira. Gould trasladouse a Madrid i escomenzou unha escola que quedou en mans de novos misioneiros tra-la súa prematura morte, en 1870. Lawrence fixou a súa residencia e frenética actividade en Cataluña, e abreu un colexio evanxélico e un hospital hacia 1870. O seu compromiso ca obra misioneira en España, vivido ó lado de Chapman, xunto ó seu carácter paixoal e forte convicción na veracidade das doutriñas *brethren* fixeron del un carismático líder, ca máis efectiva capacidade pra reclutar irmáns «chamados» a servir a Deus nas misións das variopintas rexións de España.

Primeiro continxente misioneiro brethren: capacitación i «encomendación» prá obra misioneira.

Dadas as características xa expostas do movemento *brethren*, a forma en que os aspirantes a misioneiros eran respaldados coma obreiros válidos pra o reto que supoñía tal vocación, foi tamén novedosa na súa época, e rompía fortemente cos esquemas preestablecidos sobre qué características debía ter un misioneiro e cáil debería ser a súa formación, esquemas ó uso en tódalas demais organizacións misioneras británicas da época. O seu insistente énfase en non couta-la liberdade do Espírito Santo en ningún aspecto da vida (individual ou da assemblea) incluía, por suposto, a cuestión da capacitación prá obra misioneira. Asegún esta filosofía, os pasos que un irmán ou irmá debía seguir pra poder ser misioneiro eran os seguintes:

1. En primeiro lugar, debía estar firmemente convencido de ser «chamado» pra este tipo de ministerio ou servizo, «chamado» que se percibía atraveso de moita oración, lectura i estudio da Biblia en privado. Pra evitar deixarse levar por unha impresión romántica máis ca por un auténtico «chamado», o crénte con esta inclinación vocacional trataba de ver confirmacións persoais atraveso de pequenos e grandes acontecementos, privados ou públicos —coma foi, por exemplo, un grande acontecemento que supuxo a confirmación de varias vocacións, a Revolución de 1868—.
2. Unha vez convencido da devandita vocación, o crénte debía expoñela na súa assemblea, que decidía se a testemuña de vida dese crénte parecía abondo madura, firme na fe, se era coñecedor das doutriñas bíblicas e, sobre todo, se vivía conforme a esas doutriñas e a súa vida personal era correcta e ordeada abondo. Aínda no caso de que todo esto fose positivo, procuraba a assemblea que o aspirante non se precipitase e adoitaba impor unhas datas pra recapacitar sobre o asunto.
3. Unha vez convencida a assemblea de que o «chamado» dese crénte era auténtico e firme, non se lle impoñía ningún tipo de formación específica pra se encamiñar ás misións, deixando este aspecto tamén á mesma «dirección do Espírito» que se supoñía poñería no corazón do crénte o desexo de formarse en determinados aspectos. Así algúns asistiron a seminarios, según as súas expectativas²⁶, e según o que cada ún individualmente entendía que debía ser a súa formación persoal.

---

²⁵ BENNET, W. H. *Robert Cleaver Chapman of Barnstaple*. Glasgow, Pickering & Inglis, 1902, p. 97.

²⁶ As assembleas *brethren*, que mobilizaron un enorme continxente misioneiro en todo o mundo, paradóxicamente (e debido á súa filosofía cuasi anarquista neste aspecto) non formaron nunca misioneiros elas mesmas. Tampouco foron partidarios de acudir ás conferencias misioneras que o resto das denominacións adoitaban celebrar conxuntamente xa andados uns anos de experiencia, e que adoitaban tratar aspectos do traballo misioneiro moi

4. Completado o proceso de formación individualmente escollido, a assemblea sancionaba a decisión do crénite, comprometéndose con él en oración continua (dado que o misionero saía de esa assemblea, ela tiña pra con él unha obriga moral de intercesión polo seu traballo e pola súa integridade física) e comprometéndose con él na súa mantenza económica. Este punto era moi importante, posto que as assembleas mantiñan elas soias ós seus misioneros, que moitas veces eran familias enteiras, e posto que eran autónomas, adoitaban ser unha carga moi pesada. Algunhas veces os misioneros tiñan que esperar momentos de mellora na situación económica da assemblea pra poder marcharse, e noutras ocasións, cando o patrimonio persoal o permitía, se autofinanciaban ou facían parcialmente, aínda que esta custión non lles evitaba a súa dependencia disciplinar e da autoridade da assemblea que os «encomendaba».
5. Cando todo estaba preparado pra que o misionero partise hacia o país de destino, a assemblea realizaba un acto simbólico: a mencionada «encomendación», no que todos reunidos oraban pola dirección divina pra co misionero en tódolos ámbitos da súa vida e do seu traballo. Isto significaba a unión simbólica da assemblea cos seus misioneros que marchaban ós seus destinos, e a assemblea apoiábaos economicamente. A cambio, os misioneros debían mantela informada periódicamente tanto das súas decisións coma da evolución do seu traballo. Os informes realizábanos a través de cartas moi frecuentes (varias ó mes) e tamén con desprazamentos persoais dos misioneros cada certo tempo (cada 2 ou 3 anos) a Inglaterra. Nestas viaxes, os misioneros expoñían á súa assemblea máis polo miúdo os asuntos a tratar e ésta ratificaba o seu apoio ó traballo do misionero volvéndoo enviar ó país de destino. Se a assemblea veía necesario sancionar ó misionero, ou non estaba dacordo ca evolución do seu traballo ou ca súa conducta persoal, retiráballe o seu apoio pra que non pudesese seguir realizando unha actividade prá que xa non lle consideraban cualificado. Neste caso, o misionero nunca iba recibir apoio doutra assemblea, posto que, aínda que eran autónomas, se respetaba tácitamente as medidas disciplinares que no seo de cada unha de elas se impoñían. Por outro lado, calisquer cambio de destino que quixese realizar o misionero tiña que ser informado a á assemblea, xustificando o cambio.

Primeiro continxente misionero brethren en Galicia.

Con esta fórmula de actuación, os primeiros misioneros *brethren* chegaron ó país. As súas sensacións ó saír da súa terra eran unha morea de pensamentos e emocións non doadas de describir: abandonar o fogar, o acubillo e a seguridade que ofrecía o seu país, incluso a fermosura das súas paisaxes, pra abrazar a incertidume, o desacougo, a inseguridade... Lawrence describía a viaxe no barco que os alonxaba da costa británica a él e ós seus acompañantes, nún dos primeiros envíos de misioneros hacia a aventura, e expresaba esta sensación de perda da protección ó abandonar o confort e a seguridade que se respiraba no país máis desenrolado nese momento (protector incluso gracias á súa insularidade) a medida que a costa iba desaparecendo diante dos seus ollos:

«We are just about to bid farewell to English shores. We strain our eyes across the water, and though the Channel is not wide which separates us from France, yet what a difference in the

---

interesantes, coma por exemplo, a necesidade de formación teolóxica en seminarios determinados cun prestixio acreditado, onde se formase ó misionero sobre teoloxía pero tamén sobre cómo ensinar a outros, de manter unha formación continuada unha vez nos lugares de destino, da necesidade de preparación pra entender moitos choques culturais que se iban producir nos misioneros desprazados nas terras de destino, etc. Debido a que os *brethren* non tiveron en conta estas consideracións prá formación dos seus misioneros, moitos tiveron grandes conflitos e dificultade pra adecuarse á situación sobre o terreo, amosando ó meu xuício, neste aspecto, unha forte dose de idealismo que os levou a vivir experiencias moi duras e traumáticas nalgunhas ocasións, probablemente evitables ou polo menos atenuadas de non teren sido privados da referida formación.

land. How marvellously has God put a difference between us and other nations by these natural boundaries!...»

Aínda que decontado aclaraba a súa convicción de que debían seguir adiante co proxecto escomenzado, afirmando ... *We leave with gladness, at the voice of the Lord, in order to bring lost ones to the fold...*²⁷ Entre os que viaxan hacia España naquela expedición xunto a Lawrence, atopábanse os misioneiros Wigstone e Blamire, que en 1875, tras pasar polos centros de Barcelona primeiro e de Madrid despois, se quedaron na Coruña, escomenzando así pra Blamire o reto máis apaixonante na súa vida e que lle vencellou a Galicia pra sempre. Dende esa data e até o día da súa morte, a súa paixón foi esta terra i esta xente que moitas veces lle foi hostil, pero que moitas outras lle escoitou con respecto. Traballou este misioneiro na Coruña, onde abreu un local de cultos. Dende esa cidade realizaba viaxes pola provincia, vendendo Biblias e predicando, sempre acompañado por outro *irmán*. A principios dos anos 80 descubriu unha zona con moi boas perspectivas pra o traballo misioneiro e trasladou a súa residencia; ese lugar era Marín, e alí en só uns meses formouse unha comunidade de créntes forte, consolidada e crecente. En 1882 celebráronse os primeiros actos de bautismo —por inmersión, ó modo en que o realizan os sectores renovadores do protestantismo—. Abreuse un local prá celebración de cultos e axiña escomenzaron unha escola. Apesares das moitas presións que as autoridades civís i eclesiásticas exercían contra desta implantación da «herexía» na zona, os habitantes da cidade non se amosaron moi hostís á nova comunidade disidente, o que favoreceu o seu medro aínda máis. Decontado se estendeu a zonas prósimas, dado o forte carácter proselitista da nova comunidade. Parellamente extendíase a obra misioneira por zonas tanto do interior coma da costa de Galicia, con moita máis dificultade e hostilidade ca na zona de Marín. Constantemente formábanse novos diminutos núcleos en lugares coma San Clodio, Monforte, Arteixo, Ferrol, S. Tomé..., e cada vez que esto sucedía, os informes enviados por Blamire a Inglaterra supoñían unha chamada de auxilio ós créntes ingleses pra que viñesen colabourar na obra misioneira dunha terra na que por todas partes xermolaba a semente da disidencia relixiosa. Cando a morte alcanzou a este infatigable obreiro, o 6 de xaneiro de 1894, ós 45 anos de idade, a obra *brethren* en Galicia era unha realidade consolidada nalgunas zonas, seguía en franca expansión por todas partes do interior e da costa, e máis de unha ducia de misioneiros británicos acudiran ó «chamado» de Galicia²⁸.

Misioneiros británicos e Galicia: o compromiso brethren de acción social.

O destino misioneiro en Galicia amosouselles moi agradable tan pronto coma coñeceron a rexión. As súas paisaxes verdes e arboladas, a súa abundancia de ríos caudalosos, o seu clima húmido e constante, sobre todo na zona costeira, etc. facían deste pequeno curruncho do noroeste peninsular, un reducto de confort psicolóxico por contraste cas interminables e desérticas chairas casteláns. Os misioneiros británicos sentíanse eiquí practicamente coma na casa. Resultaballes familiar este tipo de paisaxe, e describíano ós seus compatriotas coma a *Suíza española*²⁹.

---

²⁷ LAWRENCE, G. «January 17th» in *Missionary Echoe*, Bath, 1873, p. 20-21.

²⁸ Non podemos perder de vista a concepción escrivista e minoritaria da assemblea *brethren*, que nunca entendía os éxitos en termos numéricos senón en termos cualitativos, debido á filosofía que provocou a súa aparición, exposta ó principio deste artigo. Por esta causa, apesares de que os éxitos en términos globais eran cuantitativamente moi escasos, consideraban exitosa a súa misión en tanto en canto eran útiles socialmente a través das escolas, as visitas médicas, a difusión da Biblia i en tanto se producían conversións.

²⁹ TURRALL, H.S. & WHITE, B. L. *Galicia, north west Spain*. Bath, Pickering & Inglis, (s.a: 1920), pp. 2-13. A pesar da data tardía do libro, estes dous misioneiros coñecían ben Galicia, porque traballaban eiquí dende a década dos 90 do pasado século.

Pero no que atinxía ós habitantes do país, Galicia estaba totalmente nas antípodas do que Inglaterra siñificaba neses momentos, o que supoñía pra estes misioneiros un auténtico choque cultural; por un lado, aclimatabanse moi ben en Galicia, pero por outro denunciaban constantemente a situación de dependencia que os paisanos vivían respecto ós caciques locais e tamén respecto ó clero que atenzaba, ó seu xuicio, as súas consciencias, mantíñaos na ignorancia, e convertíaos en seres fanáticos e intransixentes. Denunciaban a situación das escolas, moi deficientes no tocante ó seu sistema pedagóxico e ós ouxetivos que se marcaban e que, coma consecuencia desto, os rapaces saían dela sen saber o máis elemental, pero, eso sí, coñecendo o credo. Denunciaban que a escola estaba en mans dun clero desinteresado en instruír, pra evitar que as persoas aprendesen a pensar por sí mesmas.

Denunciaban, por outro lado con enorme dor, a a todas luces insuficiente situación sanitaria do país, i esto conectado, coma non era menos, ca ausencia total da máis mínima educación hixiénica (mal endémico), o que ó seu xuicio provocaba moitas enfermidades e morte, ó tempo que predispoñía á castigada poboación, sobre todo infantil, a periódicos andacios que dezmbaban de nenños e mozos ós probes fogares galegos. En consecuencia, os misioneiros no só predicaban polas aldeas e cidades a súa doutriña, senón que tamén procuraron tomar parte activa no que entendían que era un deber moral e unha enorme urxencia social dese momento: a custión sanitaria e a custión educativa.

Con respecto á situación sanitaria de Galicia, os primeiros *brethren* xa espuxeran repetidamente nos seus informes ós seus *irmáns* no seu país as eivas que veían cando visitaban as aldeas galegas. Coma consecuencia desto, algunhas persoas con coñecimentos de medicina³⁰ viñeron traballar coma misioneiros especificamente neste eido, mentres que outros adicaban parte das súas vacacións a viaxar a Galicia, ben provistos de boticas que eiquí escaseaban, e axudaban así loxísticamente ós misioneiros que estaban a tempo completo no terreo. Noutras ocasións, a axuda a enfermos se realizaba no domicilio propio, aollendo nel ó paciente e coidándoo, endebén esta fórmula parecía ser a que máis realizaban os créntes galegos³¹. Procuraban, ó mesmo tempo que facían as curas, ir ensinando ás mulleres das aldeas mínimas normas hixiénicas pra cuidar das súas feridas, e pra previ-las infeucións tan frecuentes.

Cando se decraraba unha epidemia e obrigatoriamente había que pechar as escolas, os mesmos misioneiros axudaban nas aldeas veciñas a coidar enfermos, especialmente as mulleres misioneiras, coma contaba Anna F. Wreford no seu informe dende Marín, tamén do ano 1892: «*o andacio de viruela continúa eiquí, polo tanto as escolas da cidade están pechadas, e non podemos reabrir a escola(...) hai varios casos de enfermidade serios e agradezo poderlles axudar porque hai moita probeza entre a xente actualmente.*»³² Ó ano seguinte, Rosetta Blamire relataba ós seus compatriotas a dor que vivía a cidade novamente, por causa esta vez dun andacio de xarampón. Os fogares dos propios misioneiros foron sacudidos tamén en ocasións por estas tráxicas mortes de nenos (moi lonxanas xa dos niveis de mortalidade infantil que coñecía Gran Bretaña nas mesmas datas), coma foi o caso do matrimonio White, que perdeu ós seus dous fillos, de 2 anos e de 10 meses, nun intervalo de tres semanas entre ambos, no ano 1898³³.

---

³⁰ Unha delas, Mary E. Fuller, enfermeira de profesión, vivía en Carril dende o ano 1891, e percorría diariamente varios kms. pra atender persoas enfermas ou feridas, e realizarlles as curas que doutro modo no recibirían. Tamén viñan á súa casa os que se podían desprazar, e alí tiña unha especie de consultorio e sala de curas. Vid, FULLER, Mary E. «Informe dende Carril de xaneiro de 1892» in *Echoes of Service*. Bath, Marzo de 1892. p. 74.

³¹ MacKINLAY, G. «Informe de outubro de 1892» in *Echoes of Service*. Bath, Novembro de 1892, p. 252.

³² WREFORD, Anna F. «Informe do 7 de Novembro de 1892 dende Marín» in *Echoes of Service*. Bath, Nadal 1892, p. 276. Traducción propia.

³³ Os seus restos apousan dende esa data no cemiterio protestante de S. Tomé de Seixo.

Con respecto á custión educativa, os misioneiros *brethren* non se conformaron con denunciar as eivas que ó seu xuício había no sistema educativo español, seguindo o que os seus *irmáns* en Madrid i en Barcelona encetaran xa na década precedente. Blamire abreu unha escola en Marín a principios do ano 1883. Veíase a necesidade de ofrecer ós fillos dos convertidos galegos unha educación confesional, libre da tutela clerical e do conseqüente estigma pra os nenos, gratuita e de calidade, na que os estudantes realmente acabasen os seus estudos adequirindo coñecimentos útiles, e incluso, impartindo crase de idioma estranxeiro (inglés, obviamente). Pero esta escola non iba escrusivamente dirixida ós créntes protestantes, senón que se entendeu coma algo extensivo a toda a poboación de Marín, que tamén tiña dereito á gratuidade da docencia recibida. Decontado se veu a necesidade de ampliar as crases a un horario nocturno ó que poidesen acudir adultos e mozos que xa tiñan que traballar e que tamén desexaban deprender. A escola protestante de Marín tivo axiña un considerable número de alumnos e provocou a apertura rápida de colexios confesionais católicos pra contrarrestar o efecto «nocivo» deste tipo de actividades protestantes³⁴.

O mesmo sistema repiteuse, aínda que en menor escala, en tódolos lugares onde se iban producindo conversións e onde se formaban pequenos grupos de créntes. Neses lugares un crénte algo máis instruído que o resto podía facer as funcións de mestre pra o resto da comunidade, cando non había un misioneiro cerca pra atender o tema persoalmente. O vívido desexo de ler na Biblia directamente, foi o determinante (coma sempre aconteceu coma consecuencia directa, dende a Reforma pra que tódolos aldeáns convertidos deprendesen a ler, e pra que os seus fillos contasen cunhas nocións pra poder desenvolverse na vida. Os hábitos de lectura fóronse así ampliando no seo das assembleas de *irmáns* que, ademáis da Biblia, recibían e leían revistas editadas noutras cidades, e libros, traducidos de obras francesas e inglesas, novelas e contos con moralexa de crara inclinación evanxélica.

Conclusión

Os misioneiros ingleses *brethren* encontraron en Galicia, coma vimos, un lugar perfecto pra exercer as súas aspiracións misioneras en España, unha vez conseguida a apertura política mínima imprescindible que garantise a súa integridade física e o seu traballo. Esta terra, tan semellante na súa paisaxe e clima á súa amada Inglaterra, e ó mesmo tempo tan atrasada e necesitada coma cualisquer lonxano país tropical, converteuse pra eles no reto evanxelizador máis importante da Península. O esforzo misioneiro realizado, tocante a efectivos persoais i económicos, superou con moito ó doutras rexións españolas; o volume de información que dende Galicia se remitía a oficina de *Echoes of Service* era idéntico ó que se ofrecía dende Madrid, León e Cataluña na década dos 80, e doblaba á información do resto do país nos anos 90 do pasado século. O seu interés e compromiso por este reto vencellou a numerosas personas en Inglaterra i en España. En consecuencia, produciuse en Galicia un fenómeno descoñecido: a defensa da liberdade de conciencia (hasta entón só reivindicada por sectores liberais moi concretos de cidades coma A Coruña) escomenzou a se facer calada pero teimudamente dende outros sectores da poboación, e dende frentes ideolóxicos e de actuación certamente distintos. Pra os misioneiros *brethren*, a finais dos anos 80, os logros eran espectaculares (tendo sempre en conta que nunca estaban baseados en logros cuantitativos) posto que apesares da estigmatización e a presión social que sufrían os novos convertidos, se seguían producindo conversións e a xente, incluso en pobos remotos,

---

³⁴ Vid. *La Idea Moderna. Diario democrático de Lugo*. Ano IX, nº 2, 9 de xaneiro 1898, p. 2. Nel pode lerse: «*En la villa de Marín se trata de erigir un buen colegio católico dirigido por una comunidad de los beneméritos hermanos de las escuelas cristianas, con objeto de contrarrestar la propaganda protestante.*»

manifestaba desexos de coñecer a Biblia. Neste estado de cousas tamén encaixaba á perfección a conciencia *brethren* de ser moi poucos os que chegaban a entender e aceptar a mensaxe da salvación que eles predicaban. Con esto, un feito que se producía na Gran Bretaña, apesares de tódalas facilidades que alí había pra ler e interpretar a Biblia, cobraba en Galicia un forte sentido, ó estar agravado pola situación social e política de dependencia e tutela ideolóxica clerical xa mencionada. Por esta causa, volcáronse nas misións galegas con tal ansia que non fixo falla (por convenio tácito entre elas) que aparecesen outras denominacións protestantes en Galicia até a lei de liberdade relixiosa de 1967. Todo un século de monopolio ideolóxico *brethren* que deu coma resultado a formación de numerosas comunidades desas características, espalladas por toda a xeografía galega, que conmocionaron e sanicaron emocional e psicolóxicamente, ca súa aparición e mantemento, á poboación do seu entorno.